

Rapport

Hindre og muligheter for god undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold ved to profesjonsutdanninger ved Universitetet i Agder

Forfattere:

Elanor Halvorsen Brendmo, Thea Litschi og Helga Birgit Bjørnarå.

Innhold

Sammendrag	5
Innledning	6
Metode	8
Rekruttering og utvalg.....	8
Gjennomføring av intervjuer	8
Analyseprosessen	8
Etikk	8
Metoderefleksjoner	9
Bakgrunn – grunnskolelærerutdanningen	10
Kompetansemål i ulike fag på grunnskolen	10
Verdier og prinsipper for grunnopplæringen	11
Rammeplanene for grunnskolelærerutdanningene	11
Bakgrunn – sosialt arbeid	12
Fellesorganisasjonens yrkesetiske grunnlagsdokument	12
Rammeplan for sosialt arbeid	13
Aktivitets- og redegjørelsesplikten	14
Resultater	15
Kjønns- og seksualitetsmangfold – hvorfor skal vi snakke om dette i undervisning?	15
Manglende prioriteringer og føringer i rammeplan.....	16
Undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold som risikoprojekt.....	17
Frykten for å «si noe feil»	18
Studentenes bekymringer rundt tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold	19
«Bedre å si til elevene at vi prøver»	20
«Du kan ikke velge å ikke jobbe med homofile».....	21
Bruk av eksterne inn i undervisning.....	22
Elendighetsfokus eller virkelighetsbeskrivelse	
– hvordan underviser man best om tematikken?	22

Oppsummering av funn og anbefalinger videre	24
Inn i rammeplanene for utdanningene	24
Integrering av maktkritiske mangfoldsperspektiver i hele studieløpet	24
Mulighetsrom for kompetanseheving.....	24
Konklusjon	25
Referanser	26
Vedlegg:	29
Vedlegg 1. Informasjonsskriv og samtykkeskjema	29
Vedlegg 2. Intervjuguide	31
Forståelse av kjønns- og seksualitetsmangfold	31
Relevans i egen undervisning	31
Studenters reaksjoner på undervisning.....	31
Undervisningsmateriell/ressurser	31
Inkludering og mangfold i undervisning mer generelt	31

Sammendrag

Denne rapporten er skrevet på bakgrunn av intervjuer med 12 ansatte ved lærerutdanningen og sosialt arbeid ved Universitetet i Agder (UiA).

Formålet med intervjustudien var å lære mer om i hvilken grad og hvordan ansatte innlemmer kunnskap om seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet i undervisning og pensum. Rapporten belyser hindre og muligheter for en styrking av undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold ved lærerutdanningen og sosialt arbeid ved UiA.

Datamaterialet har vist et forbedringspotensial når det gjelder ivaretagelse av de ovennevnte perspektivene i undervisningen på disse to profesjonsutdanningene. utfordringer som går igjen på individuelt nivå er frykten for «å si noe feil» eller bli misforstått av studentene, samt ansattes usikkerhet på egen kompetanse på tematikken. På strukturnivå trekker flere frem en mangel på tydelige føringer på hva studentene skal lære om kjønns- og seksualitetsmangfold, og manglende tid og ressurser til tverrfaglig samarbeid og kompetanseheving.

Selv om informantene identifiserer flere hindre relatert til tilstrekkelig undervisning på kjønns- og seksualitetsmangfold, anerkjenner de fleste tematikken som både viktig og relevant. Ansatte viser en vilje til og et ønske om et større søkelys på kjønns- og seksualitetsmangfold i undervisningen og/eller til å styrke egen kompetanse på feltet. Dette kan danne et godt mulighetsrom for å styrke kompetansen og undervisningen på kjønns- og seksualitetsmangfold i disse utdanningene.

Innledning

Denne rapporten oppsummerer funn fra 11 intervjuer med 12 ansatte som er med i planleggingen, utformingen og/eller gjennomføringen av undervisning ved utvalgte profesjonsstudier ved UiA – sosialt arbeid, grunnskolelærer- og lektorutdanningen. For ordens skyld vil vi gjennomgående i rapporten vise til lærerutdanningen, som da vil dekke både grunnskolelærerutdanningen og lektorutdanningen. Sosialt arbeid brukes gjerne synonymt med sosionomutdanningen, men i denne rapporten vil vi referere til utdanningen som bachelor og master i sosialt arbeid.

Formålet med intervjustudien var opprinnelig å lære mer om i hvilken grad, og hvordan ansatte innlemmer kunnskap om seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet i undervisning og pensum. De fleste av informantene våre har imidlertid en begrenset erfaring med å undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold. I løpet av samtalene ble det klart at de ansatte har gjort seg betraktninger rundt tematikkens relevans innenfor egne fagfelt, og hva som eventuelt må til for å styrke undervisningen på kjønns- og seksualitetsmangfold. Dermed ble det naturlig å fokusere på mulighetsrommet for en styrkning av undervisning på kjønns- og seksualitetsmangfold, samt hva som kan skape utfordringer.

I rapporten bruker vi gjennomgående begrepet kjønns- og seksualitetsmangfold. Dette er en samlebetegnelse for mangfoldet av kjønnsidentiteter, kjønnsuttrykk og seksuelle orienteringer. Noen steder bruker vi også akronymet LHBTIQ+, som er en forkortelse for lesbiske, homofile, bifile, transpersoner, interkjønn og queer. Queer oversettes til skeiv på norsk, og er et paraplybegrep for mennesker som bryter med normer for kjønn og/eller seksualitet. Plusstegnet symboliserer at alle mennesker som bryter med normer for kjønn og/eller seksualitet skal være inkludert i termen.

Vi valgte å se nærmere på lærerutdanningen og sosialt arbeid, ettersom disse to utdanningene utdanner studenter som etter endt studie gjerne ender opp med å arbeide tett på mennesker. Mangfoldskompetanse, og herunder kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold, vil kunne være vesentlig for utøvelsen av gode og likeverdige tjenester. Fra tidligere forskning vet vi at det både innenfor utdanningssektoren og sosiale tjenester som barnevern, trengs et kompetanseløft på kjønns- og seksualitetsmangfold.

Våren 2023 ble rapporten *Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene – En evaluering av kompetansebehov og mulige tiltak* (Svendsen & Furunes, 2023) lansert. Det blir her rapportert om behov for en sterkere forankring av helhetlig seksualitetsundervisning i rammeplanene for lærerutdanningene og et kompetanseløft blant lærerutdannere. Lærerutdannere rapporterer å ha utilstrekkelig kompetanse, eller være alene om å ha høy kompetanse på helhetlig seksualitetsundervisning, og da særlig på tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold (Svendsen & Furunes, 2023, s. 5). Når de som utdanner lærere rapporterer om utilstrekkelig kompetanse på fagfeltet, er det heller ikke overraskende at lærere i skolen også rapporterer om et stort opplevd kompetansebehov (Stubberud, Aarbakke, Svendsen, Johannesen & Hammeren, 2017).

3-årig bachelor i sosialt arbeid gir etter fullført utdanning yrkestittelen sosionom. Sosionomer har muligheter til å jobbe i flere ulike institusjoner, deriblant NAV, i psykisk helsevern, i skolesektoren, i rusomsorg, familievern, barnevern, med flere. Det er manglende kunnskap om hvordan den skeive befolkningen ivaretas i disse ulike institusjonene, men i 2020 ble studien *Skeive barn og unge i barnevernet* (Paulsen, Svendsen, Tøndel, Kaasbøll, Ådnes, Thaulow & Midtgård) lansert. Forfatterne av studien skriver at «det synes å mangle en grunnleggende basiskunnskap blant ansatte og ledelse i barnevernet om betydningen av kjønnsidentitet og seksuell orientering blant barn» (Paulsen et. al, 2020, s. ix). Videre påpekes det at et fellestrekk for mange av de ansatte, som har kompetanse på tematikken, er at de enten har hatt saker der tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold er spesielt relevant, eller at de har en personlig motivasjon og/eller interesse for tematikken (Paulsen et. al, 2020). Forfatterne av studien viser også til at flere ansatte ved bachelorutdanningene ønsker seg mer undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold ved lærestedene, da det i dag er en tematikk som er lite reflektert i undervisningen, delvis begrunnet i at det kun er noen få ildsjeler som «ser relevansen av» tematikken (Paulsen et. al, 2020, s. x).

Gjennom kartleggingen av dagens praksis, samt hvilke muligheter og utfordringer som ansatte selv opplever at finnes, dannes et grunnlag for det videre arbeidet med oppfølging av Mål 7, tiltak 2 i Universitetet i Agder sin handlingsplan på likestilling, inkludering og mangfold (2021-2024): «Sørge for at relevante utdanninger (f.eks. lærerutdanningen, folkehelseutdanningene og studieprogrammer som utdanner ledere) tilfører studentene tilstrekkelig kunnskap og forståelse for LHBTIQ-personers levekår og rettigheter». I henhold til mål 7 i handlingsplanen skal «UiA (...) være et åpent og mangfoldig universitet, der studenter og ansatte med ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk kjenner seg velkomne» (Universitetet i Agder, 2021).

Prosjektet er gjennomført med midler fra Kunnskapsdepartementet.

Metode

For å få økt kunnskap om ivaretagelse av perspektiver om seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet i undervisning og pensum, gjennomførte vi totalt 11 kvalitative forskningsintervju fordelt på seks ansatte ved lærerutdanningen og seks ansatte ved sosialt arbeid. I tillegg til disse intervjuene studerte vi rammeplanene for de to utvalgte studieprogrammene, da disse styringsdokumentene setter den faglige infrastrukturen og rammeverket som de ansatte har å jobbe etter. I de neste avsnittene redegjør vi for relevante metodiske valg i studien, herunder rekruttering, utvalg, analyse og etiske refleksjoner.

Rekruttering og utvalg

Prosjektet startet høsten 2022 med utarbeiding av intervjuguide og informasjonsskriv med samtykke. Deretter ble det sendt en søknad til Sikt - tidligere Norsk samfunnsfaglig datatjeneste (NSD), som bekreftet at prosjektet var i samsvar med gjeldende regelverk for innhenting og håndtering av personvernopplysninger, og dermed anbefalte prosjektet for gjennomføring.

Mulige informanter ble identifisert av prosjektleder gjennom eget kontaktnettverk, anbefalinger fra nettverket, men også - for å sikre bredden – utdanningenes egne nettsider og oversikt over ansatte. Informantene ble kontaktet hovedsakelig via epost med informasjon om prosjektet og rettigheter ved en eventuell deltakelse, samt en konkret invitasjon om å delta i intervjustudien. Det ble invitert bredt til deltakelse, uten forbehold om egenerfaring med undervisning på tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold. Inklusjonskriterier var å være involvert i utvikling, planlegging og/eller gjennomføring av undervisning ved sosialt arbeid eller lærerutdanningen ved UiA, og vi ønsket å inkludere personer av ulike kjønn, aldre, fagbakgrunner, roller og fartstid i institusjonen.

Utvalget vi endte opp med bestod hovedsakelig av kvinner, med 9 kvinner og 3 menn. Vi hadde en relativt god representasjon av ansatte i ulike aldre, roller og med ulik fartstid ved institusjonen. Av anonymitetshensyn henviser vi ikke til kjønn i resultatdelen, men kun hvilken utdanning de ansatte tilhører. På lærerutdanningen er hovedvekten av de ansatte involvert i samfunnsvitenskapelige fag og/eller pedagogikk, men realfag er også representert.

Gjennomføring av intervjuer

Intervjuguiden (vedlagt) ble utarbeidet av prosjektleder fra UiA, Elanor Halvorsen Brendmo, og forsker fra NORCE, Helga Birgit Bjørnå. Guiden ble utarbeidet for å kunne gi innsikt om informantenes forkunnskaper om tematikken, hvilken relevans informantene ser at tematikken har innenfor deres fagfelt eller emner, hvordan en eventuell undervisningstime om kjønns- og seksualitetsmangfold ser ut, hvilke ressurser som brukes i undervisningen, hvordan studentene tar imot undervisningen (egne eller kollegaers erfaringer), samt faktorer som muliggjør og/eller hindrer ivaretagelse av kjønns- og seksualitetsmangfold i undervisningen. Guiden var semistrukturert, noe som innebærer at respondentene får samme hovedspørsmål, samtidig som intervjuet til en viss grad formes ut ifra kandidatens svar, og det åpnes for justeringer i rekkefølge og spørsmålsform, med formål om at intervjusituasjonen preges av gjensidig deltakelse mellom intervjuer og respondent (Brinkmann & Kvale, 2015). Intervjuene ble gjennomført personlig av prosjektleder eller forsker i perioden fra mars til juni 2023. Hvert intervju varte fra 30 til 75 minutter. Det ble gjort lydopptak av intervjuene, som videre ble transkribert av to vitenskapelige assistenter og studenter ved UiA.

Analyseprosessen

Rapporten baserer seg på en kollektiv kvalitativ analyse hvor datamaterialet ble analysert i fellesskap av prosjektleder Elanor Halvorsen Brendmo, forsker Helga Birgit Bjørnå, og prosjektmedarbeider fra Senter for likestilling, Thea Litschi. Det ble gjennomført to analyseworkshops, en til hver utdanning. Her ble transkripsjonene grundig gjennomgått i sin helhet, før hovedtema i hvert intervju ble diskutert. Basert på diskusjonen, kom prosjektleder, forsker og prosjektmedarbeider til enighet om tema som gikk igjen i flere eller alle intervjuene og som derfor ble inkludert i rapporteringen, illustrert ved utvalgte sitater.

Etikk

Studiens håndtering av data er kvalitetssikret av Sikt med referansenummer 843026, samt av UiA sin personvernrådgiver. Lydfilene med intervjuene ble overført til en passordbeskyttet bærbar enhet, og

intervjudata ble videre anonymisert ved transkripsjon. Fullstendige transkripsjoner har kun vært tilgjengelig for prosjektgruppa, altså prosjektleder, forsker og prosjektmedarbeider. Alle informantene har underskrevet samtykkeskjema før deltakelse. Samtykkeskjema og infoskriv er vedlagt rapporten.

Det er viktig for oss å anerkjenne de små forholdene ved Universitetet i Agder, og de utfordringene dette medfører for små og store forskningsprosjekt i arbeidet med å sikre anonymitet. Vi har gjort små justeringer på enkelte av sitatene som gjengis i denne undersøkelsen for å minimere muligheten for at sitater skal kunne gjenkjennes av kollegaer, studenter eller andre.

Metoderefleksjoner

Det ble, som nevnt, invitert bredt til deltakelse og uten forbehold om egenerfaring med å undervise om tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold, da ett av formålene med studien var å undersøke status quo på ivaretagelse av tematikken i de utvalgte utdanningene. Likevel, ble vi underveis oppmerksomme på at intervjuguiden inviterte til mer refleksjon og erfaringsdeling fra de informantene som faktisk hadde erfaring med å undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold, og det ble derfor gjort noen små justeringer i intervjuguiden underveis.

Vi gjør også oppmerksom på at det kan være en viss skjevhet i utvalget, ved at det kan ha opplevdes mest relevant eller interessant å delta i studien for ansatte som har en viss forforståelse eller interesse for tematikken fra før. Vi føler likevel det har vært trygghet og åpenhet i samtalene til at ansatte som kanskje ikke opplever tematikken som like relevant innenfor egne emner eller fagfelt har hatt muligheten til å dele dette. Vi har også opplevd at ansatte har vært svært åpne og ydmyke på egen kunnskap, eller manglende kunnskap, om kjønns- og seksualitetsmangfold, selv om interessen og ønsket om å lære er til stede.

Videre, relatert til bruk av semistrukturerte kvalitative intervju som metode, må det nevnes at prosjektleder og forsker har hatt ulike forforståelser av tematikken, noe som gjorde at intervjuene gjennomført av prosjektleder var noe rikere, mens intervjuene gjort av forsker var mer konsise og rett på sak.

Det planlagte antallet intervjuer måtte reduseres grunnet sykdom i prosjektgruppen og begrenset med tid og ressurser avsatt til prosjektet. Det må derfor poengteres at det relativt begrensede datamaterialet ikke nødvendigvis er representativt for UiA som helhet, men likevel er egnet til å si noe om hvordan et utvalg ansatte på lærerutdanningen og sosialt arbeid innlemmer kunnskap om seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet i undervisning og pensum, og hva de opplever som hinder og muligheter for ivaretagelse av disse perspektivene i undervisningen.

Bakgrunn – grunnskolelærerutdanningen

Da hovedvekten av våre informanter underviser på grunnskolelærerutdanningen fokuserer vi i det følgende på oppbyggingen av grunnskolelærerutdanningen, dens rammeplan, og kompetansemål i grunnskolen. Overordna del av læreplan, og verdier og prinsipper for opplæringen, er felles for hele grunnopplæringen.

Grunnskolelærerutdanningen (GLU) er en femårig profesjonsutdanning, og er delt i to studieretninger som enten kvalifiserer til å undervise på 1. - 7. trinn eller 5. - 10. trinn. Utdanningen og organiseringen av studiene er styrt av rammeplaner som er definert i forskrifter til universitets- og høgskoleloven. Formålet med utdanningene er at den blant annet «... skal kjennetegnes av høy faglig kvalitet, av helhet og sammenheng mellom fag, fagdidaktikk, pedagogikk og praksis og av et nært samspill med det samfunnet skolen er en del av» (Kunnskapsdepartementet, 2016).

Skolen er også definert av styringsdokumenter i form av verdier og prinsipper for grunnopplæringen (Overordna del av læreplanen), prinsipper for læring, utvikling og danning, og prinsipper for skolens praksis. Disse styringsdokumentene beskriver grunnsynet som skal prege pedagogisk praksis i hele grunnopplæringen. Grunnopplæringen består av grunnskole og videregående opplæring og har hjemmel i opplæringsloven § 1-5 (Kunnskapsdepartementet, 2020). Kompetansemål tilknyttet hvert enkelt fag springer ut fra de innledende tekstene til læreplanene og fra fagets kjerneelementer. Disse beskriver hva elevene skal kunne etter ulike trinn (Kunnskapsdepartementet, 2020).

I det følgende vil vi se nærmere på hvordan lærerutdanningens og skolens styringsdokumenter og planer forholder seg til kjønns- og seksualitetsmangfold. Er det samsvar mellom lærerutdanningenes styringsdokumenter, Overordna del av læreplan, og kompetansemålene tilknyttet ulike fag i grunnskolen?

Kompetansemål i ulike fag på grunnskolen

I grunnskolen finner vi flere kompetansemål i ulike fag som enten direkte eller indirekte er relatert til tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold. Med indirekte mener vi i denne sammenhengen kompetansemål som er åpne for tolkning, eller som omhandler mangfold-, inkludering-, eller likestillingstematikk mer generelt. Et eksempel er dette kompetansemålet i samfunnsfag etter 2. trinn: «beskrive og gi eksempler på mangfold i Norge, med vekt på ulike familieformer og folkegrupper, inkludert det samiske urfolket» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Mangfoldet i Norge er stort og svært variert og kan derfor dekke flere ulike temaer. For å nå dette kompetansemålet er det altså opp til læreren hvilke tema det undervises om.

Samfunnsfaget er et av fagene hvor det er naturlig å integrere kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold, og flere av kompetansemålene åpner også opp for det. Etter 2. trinn er målet for opplæringen at eleven skal kunne «samtale om følelser, kropp, kjønn og seksualitet og hvordan egne og andres grenser kan uttrykkes og respekteres» (Utdanningsdirektoratet, 2020), som på 4. trinn videreføres i disse kompetansemålene: «samtale om identitet, mangfold og fellesskap og reflektere over hvordan det kan oppleves ikke å være en del av fellesskapet», og «samtale om grenser knyttet til kropp, hva vold og seksuelle overgrep er, og hvor man kan få hjelp hvis man blir utsatt for vold og seksuelle overgrep» (Utdanningsdirektoratet, 2020). I kompetansemålene på 4. trinn nevnes ikke lenger ordene kjønn og seksualitet eksplisitt, men de åpner likevel for et overordnet og helhetlig blikk på tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold. På 7. trinn blir mangfoldstilnærmingen tydeligere med kompetansemålet: «reflektere over variasjoner i identiteter, seksuell orientering og kjønnsuttrykk og egne og andres grenser knyttet til følelser, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte hva man kan gjøre om grenser blir brutt» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Ved utgangen av ungdomsskolen, etter 10. trinn, skal elevene kunne «reflektere over hvordan identitet, selvilde og egne grenser utvikles og utfordres i ulike fellesskap, og presentere forslag til hvordan man kan håndtere påvirkning og uønskede hendelser» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Elevene skal også kunne «reflektere over likheter og ulikheter i identiteter, levesett og kulturuttrykk og drøfte muligheter og utfordringer ved mangfold» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Flere av kompetansemålene i samfunnsfaget åpner for en integrering av kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold, uten at tematikken eksplisitt nevnes.

Naturfag er et annet fag der temaene kjønn, seksualitet og identitet står sentralt gjennom hele grunnskolen. Etter 4. trinn skal elevene «samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene, om kjønnsidentitet og om menneskets reproduksjon» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Etter 7. trinn skal en kunne «gjøre rede for fysiske og psykiske forandringer i puberteten og samtale om hvordan dette kan

påvirke følelser, handlinger og seksualitet» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Senere skal elevene etter 10. trinn kunne «drøfte spørsmål knyttet til seksuell og reproduktiv helse» (Utdanningsdirektoratet, 2020). I likhet med samfunnsfaget er flere av kompetansemålene delvis åpne for tolkning, der læreren i noen tilfeller står ganske fritt til å undervise om det læreren selv ønsker knyttet til temaene kjønns- og seksualitetsmangfold.

Det er, i tillegg til de overnevnte, flere fag på grunnskolen som retter seg mot temaene mangfold og inkludering. I norsk etter 2. trinn skal elevene kunne «samtale om og beskrive hvordan ord vi bruker, kan påvirke andre» (Utdanningsdirektoratet, 2020). I engelsk etter 7. trinn skal elevene kunne «utforske levemåter og tradisjoner i ulike samfunn i den engelskspråklige verden og i Norge og reflektere over identitet og kulturell tilhørighet» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Faget KRLE har også flere relevante kompetansemål, som «utforske og samtale om mangfold både innenfor kristne trossamfunn og andre religionssamfunn» (Utdanningsdirektoratet, 2020), noe elevene skal kunne etter 7. trinn. Felles for disse nevnte kompetansemålene, og også mange andre kompetansemål, er at dette er fag som ikke nødvendigvis har vært sentrale i undervisningen om kjønns- og seksualitetsmangfold. Likevel er kompetansemålene svært relevante dersom underviseren har nok kunnskap om tematikken, og det vil derfor avhenge av hver enkelt lærer, og lærerens interesse og kompetanse.

Verdier og prinsipper for grunnopplæringen

Skolen skal være et inkluderende og trygt sted for alle elever, uavhengig av kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering. Derfor må skolen legge til rette for både sosial og faglig utvikling i et trygt miljø, som fremmer god læring, helse og trivsel. I tillegg er skolens verdigrunnlag bygget på demokratiske verdier der elevene skal lære seg å tenke kritisk, ta selvstendige valg, og å leve i et samfunn der ulikhet og mangfold verdsettes.

Høsten 2020 trådte den nye læreplanen *LK20* i kraft. Den overordnede delen av denne læreplanen inneholder blant annet opplæringens verdigrunnlag, i tillegg til seks underpunkter. Av disse seks punktene er fire spesielt relevante for seksualitetsundervisning, og temaet kjønns- og seksualitetsmangfold. Disse fire er menneskeverdet, identitet og kulturelt mangfold, kritisk tenkning og etisk bevissthet, og demokrati og medvirkning (Kunnskapsdepartementet, 2020).

Nytt av læreplanen *LK20* er tre tverrfaglige temaer, som også ligger under den overordna delen av læreplanen. Det ene tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring «skal gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheten til å ta ansvarlige valg» (Kunnskapsdepartementet, 2020). Det nevnes flere aktuelle temaer å jobbe med, og her nevnes kjønn og seksualitet eksplisitt (Kunnskapsdepartementet, 2020).

Oppsummert så stiller skolens styringsdokumenter store krav til gjennomføringen av undervisning om mangfold, inkludering og ikke-diskriminering, herunder også kjønns- og seksualitetsmangfold. Gjennom hele grunnskolen er identitet, kjønns- og seksualitet sentrale temaer i flere ulike fag, i tillegg til at dette også er et fokusområde i den overordna delen av læreplanen. Det er derfor en stor avstand mellom hva som står i skolens styringsdokumenter og hva som står i rammeplanene til grunnskolelærerutdanningene, noe vi skal se nærmere på videre.

Rammeplanene for grunnskolelærerutdanningene

Begge grunnskolelærerutdanningene (1-7 og 5-10) er femårige, og består av 300 studiepoeng. De to ulike studiene har hver sine rammeplaner, samtidig som det er svært mange likheter mellom dem. Utdragene vi har brukt som eksempler er de samme i begge rammeplanene. Paragraf 2 i rammeplanene omhandler kandidatens (studentens) utbytte. Her står det i begge rammeplanene at:

(Kandidaten) har kunnskap om barn i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om mobbing, vold og seksuelle overgrep mot barn, gjeldende lovverk og barns rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv (Kunnskapsdepartementet, 2016).

Videre står det også at:

(Kandidaten) kan skape inkluderende og helsefremmende læringsmiljøer som bidrar til gode, faglige, sosiale og estetiske læringsprosesser (Kunnskapsdepartementet, 2016).

Rammeplanene har derfor et visst fokus på inkluderende læringsmiljø, både faglig og sosialt. I tillegg skal studentene etter endt utdanning kunne kjennetegne på ulike former for seksuelle overgrep, vold, mobbing og utenforskap. Samtidig står det ikke noe konkret om mangfoldet som finnes på skoler, og kjønn og seksualitet nevnes ikke eksplisitt som temaer å fokusere på i lærerutdanningene. Det vil derfor være opp til hver enkelt underviser hvorvidt kjønns- og seksualitetsmangfold blir et tema i lærerutdanningen eller ikke.

Bakgrunn – sosialt arbeid

Sosialt arbeid er en treårig bachelorutdanning som gir tittelen sosionom etter endt utdanning. I likhet med grunnskolelærerutdanningene er denne utdanningen styrt av en rammeplan og er definert i universitets- og høgskoleloven. Videre finnes det også en egen forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning.

Formålet med utdanningen blir definert i § 2 i Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning, der det blant annet står:

Kandidaten skal ha en forståelse av sammenhengen mellom individuelle problemer og den konteksten slike problemer oppstår i, og skal arbeide med å synliggjøre og motvirke strukturer i samfunnet som skaper sosial ulikhet og svekker menneskers livsvilkår og deltakelse (Kunnskapsdepartementet, 2019).

I levekårsundersøkelser fra de siste årene kommer det frem at mange som bryter med normer for kjønn og/eller seksualitet opplever sosial ulikhet og/eller utenforskap (Stokke, Lundhaug, Hamneren, Solberg & Steinland., 2018; Anderssen, N., Eggebø, H., Stubberud, E. & Holmelid, Ø, 2021). Fokuset på sammenhengen mellom individets livsvilkår og samfunnsstrukturer er derfor svært relevant for tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold.

I det følgende går vi nærmere inn på hva som står i sosialt arbeid sine styringsdokumenter på høyere utdanningsnivå, men også hva som står i den profesjonsetiske plattformen og grunnlagsdokumenter for sosialt arbeid om kjønns- og seksualitetsmangfold, og hvorvidt dette studiet og fagfeltet berører tematikken.

Fellesorganisasjonens yrkesetiske grunnlagsdokument

Fellesorganisasjonen (FO) er fagforeningen for sosialarbeidere, deriblant barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere. Deres yrkesetiske grunnlagsdokument (2019-2023) har som formål, blant annet, å styrke etisk bevissthet og handling blant sosialarbeidere, og for å gi brukere og klienter innsyn i profesjonens etiske grunnlag som er bygget på humanistiske og demokratiske verdier (FO, 2019). Innledningsvis i grunnlagsdokumentet skrives det at «Solidaritet med utsatte grupper, kamp mot fattigdom og arbeid for sosial rettferdighet og sosial endring er derfor sentralt i profesjonsgruppenes virksomhet» (FO, 2019).

Dette yrkesetiske grunnlagsdokumentet følger internasjonale grunnlagsdokumenter, slik som FNs menneskerettighetserklæring, FNs konvensjon om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og andre relevante konvensjoner som omhandler menneskers rettigheter og etiske verdier (FO, 2019). FO er også medlem av International Federation of Social Workers (IFSW), og er derfor forpliktet til å følge deres etiske dokumenter. IFSW sin internasjonale definisjon av profesjonen lyder:

Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledges, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing. The above definition may be amplified at national and/or regional levels (IFSW, 2014).

Sosialarbeidere, både nasjonalt og internasjonalt, oppfordres til å følge etiske og demokratiske retningslinjer, med et særlig fokus på menneskerettigheter og humanistiske verdier.

Under overskriften «Anerkjennelse av ulikhet og ikke-diskriminering» i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet til FO, nevnes blant annet kjønn, kjønnsuttrykk og seksuell orientering eksplisitt. Her skrives det at «Helse- og sosialfaglig arbeid skal ta hensyn til både fellesmenneskelige behov og individuelle preferanser. Profesjonsutøverne skal unngå og bekjempe urimelig forskjellsbehandling av mennesker på grunnlag av ... kjønn, kjønnsuttrykk og seksuell orientering ...» (FO, 2019). Dette nevnes også spesifikt i den internasjonale definisjonen, og i dens mandat. Møtet mellom mennesker blir også definert som et eget punkt, der det påpekes at profesjonsutøverne må ha innblikk i egne væremåter, verdier og motiver, og hvordan disse potensielt kan påvirke de klientene/brukerne man møter i arbeidslivet. Her skrives det også at «generalisert kunnskap, juridiske regler og moralske normer er ikke et tilstrekkelig handlingsgrunnlag i møte med brukernes mangfoldige og ofte komplekse behov» (FO, 2019). Skjønn og mangfoldskompetanse vil derfor være avgjørende for hvordan hjelpen blir utført av profesjonsutøveren, og hvordan den vil bli mottatt av brukeren.

Rammeplan for sosialt arbeid

Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning gjelder 3-årig bachelorgrad, og består av 180 studiepoeng. Formålet med utdanningen er blant annet å «utdanne kvalifiserte profesjonsutøvere som kan bistå enkeltpersoner, familier eller grupper med å forebygge, redusere og mestre sosiale og helsemessige problemer», og at utdanningen «skal sikre kompetanse og holdninger som danner grunnlag for likeverdige tjenestetilbud for alle grupper i samfunnet ...» (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Forskriften har mange punkter om studentenes læringsutbytte etter endt studie, og flere av disse er svært relevante for tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold. Ett punkt nevner tematikken eksplisitt:

Ha kunnskap om inkludering, likestilling og ikke-diskriminering uavhengig av kjønn, etnisitet, religion og livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og alder, slik at kandidaten bidrar til å sikre likeverdige tjenester for alle grupper i samfunnet (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Her nevnes alle diskrimineringsgrunnlagene i ett og samme punkt. Underviserens kompetanse og innsikt i tematikken vil derfor sannsynligvis avgjøre om kjønns- og seksualitetsmangfold blir tematisert i undervisningen.

Det er også flere andre punkter i forskriften til nasjonal rammeplan for sosionomutdanning som er relevante for tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold, og generell mangfoldskompetanse:

Ha kunnskap om hvordan sosial klasse, utenforskap, marginalisering og diskriminering påvirker folkehelse og levekår (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Videre står det også at:

(Kandidaten) skal ha innsikt i forhold som bidrar til diskriminering, og hvordan fremme ikke-diskriminerende praksis og et inkluderende samfunn (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Og:

(Kandidaten) skal kunne formidle faglig kunnskap som fremmer likeverd og mangfold og bidra til likestilling, inkludering, mestring og deltakelse i hverdag, skole og arbeidsliv (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Både nasjonale og internasjonale retningslinjer og styringsdokumenter, samt forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning, har et tydelig fokus på likestilling og ikke-diskriminering. Dette gjelder alle diskrimineringsgrunnlag, og kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering nevnes derfor eksplisitt flere steder. Studenter på sosialt arbeid er derfor avhengige av å få undervisning som gir mangfoldskompetanse generelt, men også kompetanse om kjønns- og seksualitetsmangfold spesifikt. Videre er det også et stort fokus på at studentene skal være bevisste på egne holdninger og privilegier, og hvilken makt man innehar som profesjonsutøver i møte med en mangfoldig befolkning der alle mennesker skal ha tilgang på likeverdige, offentlige tjenester.

Aktivitets- og redegjørelsesplikten

Alle norske virksomheter er lovpålagt å jobbe aktivt, målrettet og planmessig for å fremme likestilling, og for å forhindre diskriminering. Slik som navnet tilsier, er virksomheter pliktige å både utarbeide og følge opp aktiviteter og tiltak knyttet til likestilling og ikke-diskriminering internt på sin arbeidsplass, og redegjøre for sitt arbeid i eksempelvis årsberetning eller andre offentlige dokumenter. Dette er nedfelt i likestillings- og diskrimineringsloven § 26 (Likestillings- og diskrimineringsombudet, u. å.).

Videre er også alle virksomheter i Norge pliktige til å jobbe for likestilling og ikke-diskriminering i all sin virksomhet, også utadrettet. Denne plikten kalles LOS-plikten – likestillingsplikten for offentlig sektor. LOS-plikten retter seg mer mot virksomheters utadrettede arbeid, slik at hele befolkningen skal få likeverdige og offentlige tjenester, og at arbeidet til virksomheter og tjenesteytere oppleves som like nyttige for alle (Likestillings- og diskrimineringsombudet, u. å.). I likhet med det interne arbeidet, må også den utadrettede virksomheten følge både aktivitets- og redegjørelsesplikt, og dette gjelder for alle diskrimineringsgrunnlag, deriblant kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering.

Profesjonsutøvere, slik som barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere, lærere, med flere, er lovpålagt å jobbe med likestilling både internt på arbeidsplassen, men også utadrettet i møte med brukere, pasienter og klienter, og må derfor ha noe kompetanse, og innsikt i, blant annet tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold. Det fordrer at tematikken undervises om i profesjonsutdanningene.

Resultater

Kjønns- og seksualitetsmangfold – hvorfor skal vi snakke om dette i undervisning?

I en studie av pensum på sosialt arbeid fra 2019 fant forsker Merete Giertsen at kun 0,08 % av materialet brukt i løpet av det akademiske året 2013-2014, omhandlet seksuell orientering. Av disse til sammen 6 artiklene og 90 sidene, var 5 av artiklene en problematisering av heteronormativitet, mens en fokuserte på utfordringer ved å være homofil eller lesbisk (Giertsen, 2019).

Selv om vi ikke har en tilsvarende undersøkelse av pensum på lærerutdanningen, viser intervju gjort med lærerutdannere ved ulike høyskoler og universitet at de opplever et kompetansebehov, særlig på tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold (Svendsen & Furunes, 2022). Disse undersøkelsene viser tydelig behovet for en styrkning av undervisning på kjønns- og seksualitetsmangfold, både i sosialt arbeid og lærerutdanningen. I arbeidet med å styrke undervisningen, er det relevant å se nærmere på undervisernes forståelse av tematikkens relevans i egne fagfelt.

De fleste informantene i studien opplever kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold som relevant for sitt fagfelt. Ansatte på sosialt arbeid fremhever særlig menneskemøtene studentene deres skal inn i og risikoen for at disse ikke blir så gode om studentene bærer med seg noen fordommer eller negative holdninger.

Sosionomer jobber i veldig mange forskjellige typer institusjoner. Hvis vi bare tenker velferdsstaten, så har vi NAV og barnevern, som de to store aktørene hvor våre studenter skal begynne å jobbe. Og begge disse store (institusjonene) møter alle typer folk, om ikke våre studenter har innsikt og forståelse i at det ene er like naturlig og riktig som det andre så risikerer vi å få sosionomer som krenker og avviser og forakter. Og vi vet jo ganske mye av hva som finnes i samfunnet, både av forakt og aggresjon. Det er ganske mange episoder, slik som 25. juni i fjor¹, som viser at vi har ganske store utfordringer (underviser sosialt arbeid).

Flere av de ansatte ved sosialt arbeid understreket nødvendigheten av å jobbe med seg selv og ha et kritisk og bevisst forhold til hvilke fordommer og verdier man kommer inn på studiet med, nettopp for å kunne yte bedre tjenester etter endt studieløp:

Det er viktig å kjenne seg selv og egne grenser, man må vite hvem man er og hvilke verdier man har. Og hvordan verdiene man har påvirker det man jobber med (underviser sosialt arbeid).

Undervisere ved lærerutdanningen opplever også tematikken som viktig for å forberede studentene på gode og trygge møter med en mangfoldig elevgruppe i skolen. På spørsmål om hvordan kjønns- og seksualitetsmangfold er relevant for deres studenter svarer en ansatt ved lærerutdanningen:

Mange lærere føler at de ikke har kompetanse i det (kjønns- og seksualitetsmangfold), og derfor tør de heller ikke å ta det med seg inn i undervisningen på en god måte. Man kan aldri forstå det helt ut om man ikke kjenner seg igjen i det selv, men med litt kunnskap og kompetanse kan man føle seg i alle fall litt sikrere i møte med det. Så er jo neste mål å vise dem hvordan man kan gjøre dette i praksis. For eksempel dette med seksualitetsundervisning - hvordan kan man legge til rette for at man inkluderer det mangfoldet som finnes, slik at det ikke blir veldig heteronormativt, altså at det er det heterofile perspektivet som i størst grad fremmes? (underviser lærerutdanningen).

Hen legger også til:

Jeg tenker det er en viktig kompetanse for lærerstudenter, for at de skal kunne møte elevene på en god måte. Det kan være mye sårbarhet knyttet til det å finne ut hvordan man identifiserer seg og hvordan kan man som lærere møte dette på en trygg og god måte (underviser lærerutdanningen).

¹ Terrorangrepet i Oslo under Oslo Pride, juni 2022. To mennesker ble drept og minst 21 ble skadet.

Denne informanten legger vekt på behovet for en undervisning som er tilpasset og relevant for alle elevene. Men hen legger også vekt på de mer mellommenneskelige relasjonene, hvor lærere skal være trygge og gode voksenpersoner i møte med barn og unge som finner ut av seg selv og sin identitet.

Selv om de fleste informantene vi har snakket med opplever tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold som relevant for sine fagfelt, og anerkjenner at det bør undervises om tematikken, eksisterer det ikke nødvendigvis et enighetsfellesskap i utdanningene:

Jeg opplever nok at dette er tematikk som mange ser relevansen av å undervise om. Samtidig har jeg også kollegaer som er posisjonert annerledes i disse debattene. Jeg har både svært konservative kollegaer som uttaler ting i uformelle diskusjoner med oss andre lærerutdannede, at man ikke ser vitsen med å ha pronomenet hen eller ha transseksualitet som kategori fordi - gitt at kjønn er sosialt konstruert - så trenger man heller ikke ... på en måte kategorier for å benevne ulikhet, kjønnsulikhet, i språket. (...) En annen situasjon er kollegaer som har et veldig negativt syn på det de kaller «homolobbyen», og at det er forankret i et mer kristent verdikonservativt livssyn hvor vi er uenige om hvorvidt kjønns- og seksualitetsmangfold bør tas opp på skolen, og i hvilken grad, og når det i så fall bør tas opp (underviser lærerutdanningen).

Ut fra samtalene vi har hatt er erfaringen likevel at ansatte jevnt over opplever tematikken som relevant. Når den så ikke prioriteres knytter ansatte det til manglende kompetanse hos seg selv eller kollegaer, samt manglende prioriteringer og føringer i rammeplanene for undervisningen.

Manglende prioriteringer og føringer i rammeplan

Flere av de ansatte både på lærerutdanningen og sosialt arbeid fremhever manglende føringer i rammeplanene til utdanningene for hvorfor tematikken blir nedprioritert i undervisning.

... det er mangel på krav om det i læreplanen. Jeg tenker jo at det er bra at det blir fokus på det. Jeg tror det er viktig for våre studenter. Det er nok steder der det burde vært tatt med mer, men det har ikke vært krav om det i læreplan og heller ikke i pensum (underviser sosialt arbeid).

I forskrift for sosialt arbeid nevnes nå kunnskap om inkludering, likestilling og ikke-diskriminering uavhengig av kjønn, etnisitet, religion og livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og alder i ett av læringsutbyttene. Likevel er ikke nødvendigvis erfaringen fra de ansatte at kjønns- og seksualitetsmangfold er en prioritert tematikk.

Det er i stor konkurranse med veldig mange andre temaer. Det handler litt om enkelte faglæreres «babyer». Noen er interessert i noe, mens andre er interessert i annet (underviser sosialt arbeid).

De ansatte understreker at det skal være stort rom for den ansatte selv til å gjøre prioriteringer. Disse prioriteringene kan gjøres, slik sitatet over viser til, på bakgrunn av personlige interesser, kompetanse eller opplevd relevans. En ansatt forteller at hen har overtatt undervisning etter en kollega som hadde en annen forståelse av relevansen kjønns- og seksualitetsmangfold har i lærerutdanningen. Selv anser hen tematikken som svært viktig og har derfor valgt å prioritere inn undervisning på kjønns- og seksualitetsmangfold:

Det gjør vi nå, og det tenker jeg er min suverene rett å bestemme. Samtidig så er jeg jo nødt til å respektere hens rett til å legge opp undervisning sånn som hen ønsker og etter hens syn (underviser lærerutdanningen).

Flere av de ansatte ved lærerutdanningene opplever det utfordrende at undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold ikke er eksplisitt nevnt i rammeplaner, da disse temaene da gjerne vil nedprioriteres til fordel for andre tema som er nevnt mer eksplisitt. Svendsen og Furunes understreker i sin rapport *Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene - En evaluering av kompetansebehov og mulige tiltak*, at selv om alle faglige prioriteringer i skole og lærerutdanning kan sies å avhenge av enkeltpersoners ulike kompetanser og interesser er det kun de tema som oppfattes som «marginale» eller «ikke i kjernen av faget», som står i fare for å prioriteres helt eller delvis bort på grunn av enkeltpersoners kompetanse (Svendsen & Furunes, 2022, s. 35). En av de ansatte på lærerutdanningen forklarer et manglende fokus på kjønns- og seksualitetsmangfold slik:

Ellers er vi tilbake på plassmangel. Da må det komme frem hvorfor det skal prioriteres ovenfor det noen tenker er et breiere tema. Koble det på danning, de litt store temaene. Det krever kompetanse fra lærerne for å klare å dra det inn (underviser lærerutdanningen).

Mens noen ansatte fremhever behovet for tydeligere og mer eksplisitte krav og føringer i rammeplaner og læringsutbyttebeskrivelser, mener andre at det fort kan bli for mange føringer:

Jeg synes jo at de retningslinjene går veldig langt på sosionomutdanningen, det skal være om dette og dette og dette og dette, det er vanvittig sånn detaljstyrt egentlig (underviser sosialt arbeid).

Følelsen hos noen av de ansatte er at om rammeplanene er for detaljerte og fastlåste vil det gå ut over deres profesjonelle skjønn som fagutøvere:

Mitt syn er at man ikke skal ha en uttømmende liste på hva som skal inn i rammeplanen. Mine sosionomkollegaer har bokstaver (lhbtiqua) som innføres, da må det og det inn. Da blir man byråkrat. Det profesjonelle skjønnnet blir litt borte (underviser sosialt arbeid).

Når undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold nedprioriteres, til tross for føringer i forskrifter og rammeplaner, må vi lete etter forklaringen andre steder.

Undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold som risikoprojekt

Mange av de vi snakker med trekker frem press på tid til forberedelser av undervisning og manglende tid til kompetanseheving på tematikk man ikke kjenner så godt fra før, som utfordringer for å kunne ta opp tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold på en god måte.

En ansatt opplever det som risikabelt å gå inn i en kompleks tematikk vel vitende om at det ikke er tid nok til å gå i dybden om det skulle oppstå forvirring blant studentene. Da blir spørsmålet, ifølge denne informanten, om det virkelig er verdt det. Men usikkerheten informanten føler på kan også være koblet til egen kompetanse og hvordan man blir oppfattet av studentene. I en undervisningstime hvor hen foreleste om kjønnsmangfold opplevde hen svært manglende respons fra studentmassen. Hen er usikker på hvordan denne manglende responsen kan tolkes:

Jeg klarte ikke lese hvordan de reagerte, om noen tenkte «her snakket de ikke som en (fagperson), men som noen som har vært på seminar» (underviser lærerutdanningen).

Informantene ble her usikker på hvorvidt studentene tolket hen som en fagperson, eller som noen som kun har «vært på et seminar» om kjønnsmangfold. Manglende reaksjoner slik denne ansatte her opplever, var ikke en ukjent problematikk for de ansatte, og kan skape ubehag selv i forelesninger om tematikk som er kjent for deg.

Det er kanskje særlig de ansatte som opplever tematikken som litt ukjent som kjenner på en bekymring for å ta den opp i undervisning, noe som igjen poengterer betydningen av tilstrekkelig kompetanse på tematikken.

Frykten for å «si noe feil»

En bekymring flere av de ansatte vi snakker med i studien beskriver, er bekymringen for å si noe feil, krenke eller såre noen av studentene. En av informantene vi har snakket med uttrykker det slik:

For min del blir det en barriere å ikke ha nok kunnskap for å kunne gå inn i dette. Jeg forsøker å komme inn i det, men jeg kan se at språket mitt [på kjønns- og seksualitetsmangfold] ikke er godt nok. Det springer ut av en frykt for å gjøre noe skade, ikke sant? Skade på gruppen [skeive] eller på målet (underviser sosialt arbeid).

Usikkerheten rundt å undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold kan ha bakgrunn i hvor trygge de ansatte opplever seg på fagfeltet. Flere av informantene tar opp utviklingen av språk og forståelser for kjønns- og seksualitetsmangfold som har funnet sted de siste årene, og er bevisste på at de kanskje ikke har hengt med på denne utviklingen i samme grad som generasjonen de fleste studentene deres tilhører.

En ting som jeg skammer meg over er at jeg ikke har språk for å snakke om denne gruppen [skeive]. Og det sier litt også – som en vitenskapelig ansatt som jobber med mangfold og hele pakka [...]. Du kan jo tenke deg - mine barn har mye mer kunnskap enn meg på denne tematikken. Så det er noe som skjer med den generasjonen, de finner denne kunnskapen på et vis, mens vi som pusher 50, vi har begrenset kunnskap (underviser sosialt arbeid).

Som sitatet over viser til, trekker flere frem et manglende språk, eller en manglende forståelse for tematikken, som utfordrende, og i dette tilfellet – også litt skamfullt. Undervisningen om kjønn og seksualitet fokuserer, ifølge den amerikanske psykologen Silvan Tomkins, på to ting man som underviser er opptatt av – vår egen kropp og vår jobbmessige prestasjon. Begge deler er sterkt forbundet med skamresponser (Tomkins referert til i Svendsen 2021, s. 194-195). Man ønsker å gjøre en god jobb på en tematikk man vet er viktig for studentene, men som man ikke nødvendigvis har «språk for å snakke om» (Svendsen 2021, s. 195). Informanten som opplevde manglende respons fra studentene og endte opp med å lure på om studentene tenkte at hen bare var en «som hadde vært på seminar» om kjønns- og seksualitetsmangfold, kjente kanskje på skamresponser knyttet til sin jobbmessige prestasjon og en opplevd risiko for å ikke bli tatt på alvor av fagpersoner av studentene.

Usikkerheten ansatte føler på blir forsterket ved et inntrykk av at det finnes en betydelig generasjonsforskjell i forståelsen av kjønns- og seksualitetsmangfold.

Vi har jo diskutert litt med studentene - at det blir jo veldig mange sånne merkelapper på hva en er; aseksuell og interkjønn, det er jo utrolig mange sånne kategorier. Og det er jo sikkert gode grunner til at man blir så opptatt av kategorier, det er jo ikke bare sånn irrasjonelt, men fordi man har behov for å sette ord på hvordan man kjenner det selv. Samtidig så blir det jo fort en enorm mengde kategorier - og det skriver jo i alle fall Stine Bang Svendsen – at unge kanskje ikke er så opptatt av disse merkelappene. En er skeiv liksom, eller et eller annet, også er det liksom ikke så nøye. Også gjør de litt narr av foreldregenerasjon som sitter og puffer alle disse kategoriene (underviser sosialt arbeid).

Inntrykket den ansatte sitter med her; «at unge kanskje ikke er så opptatt av disse merkelappene», kan sies å sammenfalle med funn fra nevnte Stine Bang Svendsen, sammen med Elisabeth Stubberud og Elisabeth Farstad Djupedal sin forskning på skeive ungdommers identitetsarbeid. Ungdommene de har snakket med i denne forskningen er absolutt opptatt av å utvikle og utvide språket på kjønns- og seksualitetsmangfoldsfeltet, men like viktig for ungdommen er å ikke bli begrenset til og låst i disse kategoriene. Disse ungdommenes viktigste prosjekt er å avlære og utfordre noen tatt for gitte sammenhenger mellom kjønn, kjønnsuttrykk og seksuell orientering, noe språkutviklingen absolutt kan være en viktig del av (Svendsen, Stubberud & Djupedal 2019, s. 171 – 172). På spørsmål fra forskerne om hva som var viktig i møte med skole- og helsepersonell understreket ungdommene at de ønsket seg profesjonsutøvere med oppdatert kunnskap, men at det ikke var tilstrekkelig å lære seg alle ordene. Inkluderende handler også om å ikke hele tiden måtte forklare seg eller oppleve seg som annerledes (Svendsen, Stubberud & Djupedal, 2019).

Men, inntrykket av at den yngre generasjonen har et mye bedre utviklet begreps- og forståelsesapparat, og at man som «voksengenerasjon» ikke har så mye å lære dem, er nok en sannhet med modifikasjoner. Ungdom selv etterlyser jo mer kunnskap om nettopp kjønns- og seksualitetsmangfold i undervisning. I tillegg, som vi vil komme tilbake til i kapittelet om bruken av eksterne forelesere, så vil fagfolk kunne sette kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold inn i en fagspesifikk teoretisk og historisk kontekst, som ungdom ikke nødvendigvis har tilgang til.

Studentenes bekymringer rundt tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold

Bekymringene undervisere ved UiA uttrykker vedrørende undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold ligner bekymringer studenter, og da særlig lærerstudentene, deler med de ansatte.

Jeg opplever at kjønns- og seksualitetsmangfold er noe mange barnehage- og lærerstudenter fatter stor interesse for. De skjønner at her er det noe man trenger kunnskap om. Samtidig så er det et temaområde som kan være kontroversielt. Så dette er tematikk som studentene nærmer seg med en ærefrykt. Og det tenker jeg går langs flere linjer – at man er bekymret for å si noe feil, eller legge opp undervisningen på en ekskluderende måte. Man kjenner på at dette er et område hvor man faktisk kan skade barna, hvis man gjør det på feil måte, hvis man ikke kjenner til alle begrepene. En annen bekymring som jeg tror mange lærere, barnehagelærere og studenter kjenner seg igjen i, er nok frykten for å påvirke barna innen et stort og viktig og identitetsformende valg, på et vis (underviser lærerutdanningen).

Undervisningen om kjønns- og seksualitetsmangfold skjer ikke i et vakuum. Ideen om at undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold kan være skadelig for barn og unge lever fremdeles i kulturen (Svendsen, 2022, s. 191). Vi kan se disse bekymringene i sitatet over, men også i en rekke nasjonale og lokale medieoppslag fra de siste årene, hvor personer tar avstand fra kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold i barne- og ungdomsskole. I 2022 ble for eksempel Underskriftskampanjen *Værn våre barn mot kjønnsforvirrende undervisning* lansert, med krav om at «kjønnsforvirrende» undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold i barnehage og skole blir stanset (Folkeoppropet, 2022). Frykten er at informasjon, og da særlig om kjønns- og seksualitetsmangfold, vil kunne skape unødvendig forvirring rundt barnas kjønnsidentitet.

Flere av informantene i denne studien tok opp en hendelse fra en barneskole i Lillesand i 2021 hvor en familie holdt barna sine hjemme fra skolen etter et undervisningsopplegg om mangfoldet av kjønnsidentiteter (Eie, Sommerset & Olsen (2021):

Det var en sak som viser litt av sprengkraften som ligger i denne tematikken her på Sørlandet og kanskje også andre steder, men kanskje spesielt her på Sørlandet. Og det er jo en bekymring tror jeg som for mange barnehagelærerstudenter og lærerstudenter, er ganske reell [...]. Så det er klart at sånne saker bidrar til at lærere og lærerstudenter blir utrygge i møte med denne tematikken. Derfor tenker jeg at skolering og kunnskap og også praktiske øvelser, på hvordan vi kan møte dette i klasserommet og i undervisningen, er kjempeviktig (underviser lærerutdanningen).

Slike situasjoner understreker betydningen av tilstrekkelig kompetanse til å stå trygt i det man underviser om. Den ansatte fra sitatet over er opptatt av at ubehaget eller bekymringen studentene kan ha for å møte uenighet eller motstand ikke bør bagatelliseres, men heller brukes som et utgangspunkt og en inngang til undervisning.

I kapittelet *Hva vil foreldrene si? Kjærlighetens pedagogikk som alternativ til bekymring i undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold* (2022) fra boka *Kontroversielle, emosjonelle og sensitive tema i skolen* tar Stine H. Bang Svendsen opp bekymringen hun har møtt hos mange lærerstudenter for hva foreldrene vil si til undervisning på kjønn og seksualitet. Vil de som lærere møte mostand fra elever eller foreldre? For å unngå situasjoner hvor lærere velger bort undervisning om kontroversielle, emosjonelle eller sensitive tema i frykt for reaksjoner, må man som undervisere ta denne bekymringen på alvor, samtidig som man gir studentene verktøy til å stå i ubehaget. Svendsen understreker verdien

av å møte både elever og foreldre åpent og nysgjerrig, kanskje særlig når vi kjenner på frykten for å ikke klare å koble oss på den andre (Svendsen, 2022).

«Bedre å si til elevene at vi prøver»

Frykten lærere og lærerstudenter har for å trå feil i undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold, kan, ifølge Svendsen, leses som en bekymring for å såre eller krenke elevene, og er dypest sett en omsorg for elevene. Denne omsorgen kan fungere som en inspirasjon til å undersøke hvordan elever i skolen (eller i dette tilfellet studenter) ønsker å snakke om tematikken (Svendsen 2022, s. 198). Å invitere studentene til å dele hva som er viktig for dem, hva de lurar på eller bekymrer seg for, vil kunne være en innfallsvinkel til å koble seg på. Flere av de ansatte vi snakker med ønsker seg en større grad av studentmedvirkning og kanskje særlig i forbindelse med disse mer kontroversielle, emosjonelle og sensitive temaene:

Jeg kunne jo tenkt meg, i forkant av våre ting, at studentene får et lite spørreskjema på hva de tenker om hvorfor dette er viktig å ha inn, altså få de til å tenke; trenger vi dette og kanskje vil det allerede da komme fram noen fordommer. Men altså, hvorfor studentene tenker dette er et viktig tema (underviser sosialt arbeid).

De raske samfunnsendringene som skjer på feltet kjønns- og seksualitetsmangfold, gjør det ifølge Svendsen bare enda mer spennende å gå i dialog med elever (eller studenter) for å sammen finne ut hva kjønn og seksualitet betyr i kulturen. En forutsetning for den nysgjerrigheten og åpenheten denne dialogen krever er at læreren oppgir den absolutte kontrollen med hva som er riktig, og at man tør å «gå inn i samtaler der vi som lærere både kan ta feil og trå feil» (Svendsen, 2022, s. 198).

Da Svendsen og Furunes intervjuet lærerutdannere i rapporten *Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene* (2023), erfarte de at informantene med høy faglig kompetanse og erfaring med undervisning om seksualitet var mindre engstelige for «å trå feil», noe vi også gjenkjenner fra vårt materiale. En av underviserne vi har snakket med på sosialt arbeid forteller:

Det er bedre å si til elevene at vi prøver, være åpen, være ærlig på hva man vil for noe med det, og at vi ikke har noen fasit på hvordan vi gjør ting rett. Men man kan få innspill etter hvert. Man kan få god input. De kjenner sin ungdomsvirkelighet, hvordan man snakker, hvilken type språk man bruker og hva som skjer når man bruker slikt språk (underviser sosialt arbeid).

Informanten åpner her opp for en sårbarhet og en ydmykhet i møte med studentene, hvor den ansatte også har noe å lære i møte med sine studenter. En annen informant synes såpass trygg i egen mangfoldskompetanse, at hen bruker det som et nyttig læringsøyeblikk når studentene arresterer hen i ekskluderingsmekanismer de har diskutert på emnet.

Mine studenter blir lært veldig opp i å se etter skillet mellom «oss» og «dem». Av og til arresterer de meg i nå gjorde du det! For det gjør en jo av og til. Så da tenkte jeg «åh, så bra, da har dere jo virkelig skjont hva dette dreier seg om og så gøy at dere arresterer meg når jeg gjør det». Å tenke kritisk på den måten, på inkluderings og ekskluderings-prosesser i undervisningen, det synes jeg er positivt - og at de ser at jeg også kan gjøre feil (underviser lærerutdanningen).

Slik hen kan trå feil, åpner hen også opp for at studentene kan oppleve tematikken vanskelig og trå feil:

Jeg tenker det er fint de opplever at dette er vanskelig. For da gjør det kanskje at de blir mer bevisst på det. Også er det jo ikke så vanskelig å inkludere, og prøve og inkludere alle. Men selvfølgelig så har man kanskje sin seksualitet og sitt kjønn som en norm, så da må man prøve og jobbe litt og kikke litt kritisk på seg selv. Og det pleier jeg å si til studentene: dette kurset her er litt selvrefleksivt, her må man faktisk bli bevisst sin egne fordommer (underviser lærerutdanningen).

Ansatte med kompetanse på kjønns- og seksualitetsmangfold, eller med en bred mangfoldskompetanse, syntes ikke å være like usikre på å skape ubehag i studentgruppa. Å jobbe

med egne fordommer og privilegier vil kunne innebære et visst ubehag, men trekkes frem som en nødvendig forutsetning for å kunne bli gode profesjonsutøvere av flere av informantene, særlig fra sosialt arbeid.

«Du kan ikke velge å ikke jobbe med homofile»

Et av temaene vi tok opp med informantene var hvordan studentene på de ulike utdanningene tok imot undervisning på kjønns- og seksualitetsmangfold. De aller fleste opplever at undervisningen blir godt mottatt når den blir gitt, selv om tematikken kan være utfordrende å gå inn i. En av underviserne på sosialt arbeid forteller:

Noen studenter syns det er vanskelig å snakke om. Noen har holdninger som ikke aksepterer kjønnsmangfold, men så tror jeg det er mange studenter som opplever det godt og viktig. Ikke fordi de selv opplever eller er usikker på kjønnsidentitet, men fordi det er noe de møter i samfunnet. Noe de kan takle (underviser sosialt arbeid).

Ikke alle studenter opplever imidlertid at undervisningen om kjønns- og seksualitetsmangfold er relevante for dem. Flere av de ansatte vi snakker med nevner episoder hvor studenter i praksis har ønsket fritak for å jobbe med personer som er skeive:

Vi har jo opplevd studenter som ikke har villet snakke med personer med en type seksuell legning, og det har faktisk ikke vi lov til, når vi jobber i NAV eller når vi jobber i barneverntjenesten, så skal vi møte alle med like stor respekt (underviser sosialt arbeid).

Episodene har ført til diskusjoner blant de ansatte rundt hvordan man bør håndtere slike forespørsler. Det synes å være en enighet i at det verste man kan gjøre i møte med studentenes reservasjoner og ubehag er å ikke håndtere disse.

Det er jo ikke bra at den holdningen er der, men når de er der, så er det jo bra at de kommer fram og bra at de tør å luften det. Det er jo ikke diskvalifiserende at du har en sånn holdning, men det som jeg husker at det ble reagert på i et tilfelle var at det ikke var noe åpenhet fra en students side – til å si: dette synes jeg er vanskelig, dette må jeg jobbe med. Det ble sånn at «dette kan jeg ikke jobbe med, dette kan jeg ikke godta». Da er det jo litt sånn - kan dette bli til en skikkethetssak? (underviser sosialt arbeid).

Et av dilemmaene som oppstod i denne situasjonen var en manglende vilje hos studenten til å vurdere egne holdninger og i hvilken grad disse holdningene kan vanskeligiggjøre evnen til å utøve likeverdige tjenester. Som en av de ansatte sier det:

Du kan ikke velge å ikke jobbe med homofile. Hva hvis du treffer en forelder som er i en hjelpesituasjon når du er i barnevernet og du har en forelder som ikke aksepterer barna sine, og du kanskje har holdningen at du synes det å være skeiv er galt? Du vil nødvendigvis ikke gi den beste hjelpen som barnet har krav på, hvis ikke du har gjort deg opp noen tanker rundt din personlige mening og det faglige liksom. Hva skal veie tungt? (underviser sosialt arbeid).

Selv om informantene i denne studien er tydelige på at studenter i praksis eller som fremtidige tjenesteytere ikke har muligheten til å reservere seg mot enkelte brukere eller tjenestemottakere på bakgrunn av seksuell orientering, kjønnsuttrykk eller kjønnsidentitet, er dette episoder de ansatte opplever som krevende – og kanskje særlig om de ikke har tenkt over problemstillingen i forkant. Noen opplever det også krevende at studenter som har uttrykt motstand mot å arbeide med skeive, enten i praksis, eller etter endt studie, har mottatt støtte på denne avgjørelsen fra kollegaer. De ønsker seg tydeligere føringer fra institusjonelt hold på hvordan man som ansatt skal forholde seg til slike forespørsler, slik at studentene får gjennomtenkte og konsekvente tilbakemeldinger om at reservasjon mot å arbeide med enkelte grupperinger av befolkningen ikke er forenelig med de etiske retningslinjene til profesjonen de skal inn i eller til UiA som institusjon.

Bruk av eksterne inn i undervisning

Både på lærerutdanningen og sosialt arbeid har det vært vanlig å innhente eksterne fagpersoner eller organisasjoner til å snakke om kjønns- og seksualitetsmangfold med studentene, enten på åpne fagdager eller i enkelttimer. Bruk av eksterne må ifølge de ansatte selv sees i sammenheng med manglende kompetanse på tematikken internt:

Man er avhengig av kompetanse utenfra. Så vidt jeg vet er det ingen som har noe særskilt kompetanse innenfor dette feltet. Det gjør at man blir nødt til å hente inn noen, og man må da eventuelt vite om noen. Det er jo litt tilfeldig at jeg kom i kontakt med hen som har vært hos oss. Og når det først kom inn så så jeg hvor viktig det var som mangfoldstema (underviser lærerutdanningen).

Selv om flere av de ansatte understreker at det per i dag er et behov for å innhente ekstern kompetanse på undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold, er det knyttet en viss ambivalens til dette. En av de ansatte på lærerutdanningen forteller at utdanningen nå og da får forespørsler fra interesseorganisasjoner som tilbyr undervisning på mangfoldstematikk, men at hen er litt tilbakeholden med å gi plass til disse:

Jeg vil helst ikke outsource noe tematikk til ulike organisasjoner - ikke fordi det er interesseorganisasjoner, men fordi jeg ønsker at undervisningen skal være forskningsbasert og ta utgangspunkt i den nyeste forskningen på feltet og at den skal forholde seg kritisk til etablerte sannheter – i anførselstegn. Vi skal lære om, men vi skal også lære å reflektere kritisk om. Dette er et felt som beveger seg veldig og har bevegde seg veldig. Derfor tenker jeg det er viktig at det er forskere som underviser om det (underviser lærerutdanningen).

Ambivalensen er ikke nødvendigvis knyttet til den faglige kvaliteten til de eksterne bidragsyterne. Men noen av de ansatte vi snakker med vektlegger nødvendigheten av at perspektivene som trekkes inn kontekstualiseres og gjennomgås kritisk.

Andre ansatte mener innhenting av eksterne til undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold kan bli en hvilepute for de ansatte, og frata en ansvaret for ens for ens egen faglige utvikling:

Det er jo hele tiden et spørsmål om – det å invitere andre inn i undervisningen. Er det en styrke for undervisningen eller er det en hvilepute for oss? Og ikke sant - det er hektiske semestre, mye du skal sette deg inn i ... Det er lett å lene seg tilbake og si at dette er et temaområde som jeg ikke har så god peiling på, jeg vil heller bruke tiden min på å gå inn i (andre) perspektiver, ikke sant. Så det å invitere andre aktører inn, det er et litt tveegget sverd. Det hjelper jo at man kjenner de som holder undervisningen godt, man vet litt hva man får. Men jeg tenker at det er viktig at man på en måte i lærerutdanningen, at vi ansvarliggjør oss, og at dette er en kunnskap vi også eier [...]. Vi må på en måte gjøre den jobben med å oppdatere egen kunnskap, sånn at vi vet hvilke spørsmål vi bør stille, og hvilke spørsmål studentene bør kunne reflektere over og være kjent med (underviser lærerutdanningen).

Diskusjonene om bruk av eksterne handlet også om hvorvidt tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold skal behandles for seg, i egne temadager, eller om utdanningene med fordel kunne integrert skeive og normkritiske perspektiv i hele utdanningsløpet.

Elendighetsfokus eller virkelighetsbeskrivelse – hvordan underviser man best om tematikken?

Selv om de fleste ansatte vi snakker med er enige i at det skal undervises om kjønns- og seksualitetsmangfold – og gjerne i større grad enn det gjøres i dag, er flere litt usikre på om hvorvidt måten man underviser om mangfold på er den mest hensiktsmessige. Flere undervisere, og kanskje særlig på sosialt arbeid, mener det i for stor grad har vært et problemfokus når man har snakket om skeiv tematikk i undervisning:

Det blir ofte et veldig sånn uff, liksom. Det er så tøft og tungt, og det er liksom ikke måte på hvor vondt alle skeive mennesker har det, så vi prøver jo ikke ensidig problematisere. Men

samtidig så er det jo alle disse undersøkelsene som viser, høyere selvmordsfrekvens, og i forhold til levekår - at en utsettes for diverse ting som gjør at jeg tenker at ja, det er viktig å ha det med (underviser sosialt arbeid).

Denne ansatte kjente litt ubehag på det negative fokuset man ofte ender opp med når man underviser om skeiv tematikk, «men samtidig», så er det også helt reelle forskjeller i livsvilkår mellom den skeive befolkningen og majoritetsbefolkningen som det er relevant for sosialarbeidere å kunne noe om. Denne ansatte mener det likevel, og kanskje nettopp derfor, er like viktig å fokusere arbeidet innover – på seg selv og sine egne verdier og fordommer:

Det er jo en del som kommer på sosialt arbeid som ikke helt ... altså der det butter imot. Når vi diskuterer religion, rase, kjønn eller klasse så er det lite gniss, men når det kommer til seksualitet og kjønn, så oppdager vi at det er en del som ikke har tenkt så veldig mye på det, og har ganske mye fordommer, ikke sant. Og det tenker jo jeg egentlig er det viktigste da, ikke å vite om liksom, se på disse stakkars skeive, men hvordan tenker jeg egentlig om dette her og hvor går grensen for hva du kan få lov til å mene som sosialarbeider? (underviser sosialt arbeid).

Andre vi har snakket med vektlegger viktigheten av en helhetlig undervisning hvor en får opplæring i mangfoldsperspektiver, herunder normkritikk, og kritisk tenkning, som en motsats til et ensidig «elendighetsfokus»:

Det er jo mye bedre hvis det handler om oss, altså om det handler om majoritetssamfunn og de som ikke er en del av en minoritet. Så vi har jo hatt noen sånne diskusjoner her, bare for et par måneder siden. Og dette går jo litt inn i diskusjoner i sosialt arbeid, for det er jo mye bruk av erfaringskonsulenter og en verdsetter jo folk med egne erfaring også som en motsats til det der veldig akademiske og teoretiske, og at det er bare akademikere som har gyldig kunnskap om noe. Og jeg sympatiserer jo veldig med den der med egen erfaring, og jeg tror det kan være viktig også for studentene å få litt kunnskap om de andre og bli vekket litt. Men at ikke det blir for mye da. For jeg tror det blir litt fort sånn i sosialt arbeid, at det er alle disse gruppene vi skal se på og synes synd i (underviser sosialt arbeid).

I UiA sin handlingsplan «Likestilling, inkludering og mangfold» finner vi følgende tiltak: «Sørge for at relevante utdanninger (f.eks. lærerutdanningen, folkehelseutdanningene og studieprogrammer som utdanner ledere) tilfører studentene tilstrekkelig kunnskap og forståelse for LHBTIQ-personers levekår og rettigheter». På spørsmål om i hvilken grad utdanningen følger opp dette tiltaket svarer en av de ansatte ved sosialt arbeid:

Jeg tror ikke jeg ville ha hatt mer om levekår enn det som er nå, men jeg tenker at det kanskje er mer å gå på når det gjelder å integrere tematikken bedre, bare i eksempler vi bruker. Hvis man tenker på hele bachelorutdanningen i sosialt arbeid, bare på hvordan vi snakker om ting. Der er det helt sikkert mye å ta av, at vi snakker om gutter og jenter, for å trekke frem et eksempel. Jeg vet ikke om det er noen som bruker transpersoner/barn som case. Eller hvis vi snakker om familier, så snakker vi fort om mor, far og barn, eller hvordan vi snakker om parforhold, der tror jeg jo det er mye å gå på. I språket vårt ligger det mye gammelt slagg (underviser sosialt arbeid).

Disse ansatte uttrykker dermed at utdanningene kan ha mer å gå på når det gjelder å innlemme skeive mennesker og liv, ikke bare i temadager, men i ferdighetstrening, i øvingscaser og i eksamensoppgaver, for eksempel.

Oppsummering av funn og anbefalinger videre

Inn i rammeplanene for utdanningene

Vi ser en forskjell i rammeplanene på de to utdanningene sosialt arbeid og lærerutdanningen, hvor sosialt arbeid har mer eksplisitte føringer om at studentene skal lære om kjønns- og seksualitetsmangfold i løpet av studiet. Detaljerte og tydelige rammer er ikke nødvendigvis udelt positivt, slik de ansatte opplever det, da enkelte mener det går ut over hver enkelt ansatts personlige og faglige vurderinger. Andre igjen mener det er helt nødvendig at rammeplanen eksplisitt fordrer at studenter lærer om kjønns- og seksualitetsmangfold, siden de ser at de selv og andre nedprioriterer de temaene som ikke er tydelig prioritert i rammeplanen. Det er kanskje særlig viktig med tydelige føringer rundt tematikk som de ansatte selv uttrykker at de er utrygge på, eller har for lite kompetanse i.

Krav om styrking av fagfeltet kjønns- og seksualitetsmangfold er nok en fordel, særlig i lærerutdanningen. Vi ser nemlig at det er lite resonans mellom dagens styringsdokumenter i skolen, i form av den overordna delen av læreplanen og kompetansemål i ulike fag, og rammeplanene og forskriftene til lærerutdanningen i høyere utdanning. En konsekvens av dette kan bli at mange nyutdannede lærere ikke har den nødvendige kompetansen de trenger for å undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold, til tross for at flere kompetansemål åpner for undervisning om tematikken.

I forskrift til rammeplan på sosialt arbeid er det noen eksplisitte føringer om at studentene skal ha kunnskap om kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering. Selv med eksplisitte krav ser vi at det kan være en utfordring å prioritere tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold, på bakgrunn av utrygghet og manglende kompetanse. Likevel ser vi et stort behov for at denne tematikken blir prioritert. Levekårsundersøkelser fra de siste årene viser nemlig at mange som bryter med normer for kjønn og seksualitet opplever utenforskap, ensomhet og diskriminering og trakassering. Årsakene til dette kan være mange og sammensatte, og da er det viktig at profesjonsutøvere har innsikt i, og kunnskap om, inkludering, likestilling og ikke-diskriminering, uavhengig av blant annet kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering. For å oppnå dette vil det være nødvendig at det skjer en styrking av fagfeltet kjønns- og seksualitetsmangfold også på sosialt arbeid.

Integrering av normkritiske perspektiver i hele studieløpet

Slik undervisningen i både grunnskoleutdanningen og sosialt arbeid er lagt opp, tas kjønns- og seksualitetsmangfold gjerne opp på særskilte temadager eller tematimer, og ofte er det eksterne aktører som underviser om tematikken. Flere av de ansatte tar til orde for at det kanskje ikke er flere temadager eller flere enkelttimer man trenger om skeiv tematikk, men heller integrere makt- og normkritiske perspektiver gjennom hele utdanningsløpet. Om tematikken kun tas opp i enkelttimer, vil dette kunne være med på å fortsette en annengjøring av mennesker som bryter med normer for kjønn og/eller seksualitet.

Mulighetsrom for kompetanseheving

Flere av informantene, både på lærerutdanningen og sosialt arbeid, forteller at de mangler både språket og tryggheten til å undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold. De kvier seg derfor for å snakke om tematikken, særlig fordi de er redde for å såre noen eller si noe feil. På den andre siden er det også noen undervisere som forteller at de brenner for, og har kompetanse, om tematikken, og at det er viktig for dem å inkludere kjønns- og seksualitetsmangfold i sin undervisning. Dette kan medføre at det blir tilfeldig om studentene får undervisning og kompetanse på denne tematikken, avhengig av om underviseren enten har et engasjement for, og kompetanse i, kjønns- og seksualitetsmangfold, eller ikke. For at studentene skal få den undervisningen de har krav på, og at ansatte kan oppleve trygghet i undervisningssituasjoner, trengs det rom for faglig utvikling og kompetanseheving.

Da trenger man at både tid og ressurser settes av til denne kompetansehevingen. I tillegg ligger det mange muligheter i tverrfaglig samarbeid på tvers av begge utdanningene, der undervisere fra forskjellige emner og fag møtes for å dele erfaringer og kunnskap om tematikken.

Konklusjon

Det er både et stort forbedringspotensial, men også mange muligheter når det kommer til styrking av undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold. Mange av informantene påpeker viktigheten av å innlemme tematikken mer i både lærerutdanningene og sosialt arbeid. Flere forteller også at de brenner for, eller er spesielt engasjerte i fagfeltet. Samtidig er det mange av informantene som også forteller at de er usikre på, og/eller mangler kompetanse på tematikken. Strukturene rundt underviserne bør derfor bli tilrettelagt for mer faglig og tverrfaglig samarbeid for å styrke den helhetlige undervisningen knyttet til normkritiske perspektiver i undervisningen. Slik kan flere undervisere få mer kompetanse i, og blir mer trygge på, å undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold. Dette kan være med på å gi et godt grunnlag for en undervisning mange undervisere har lyst til å tilby, og som flere ansatte oppfatter at mange studenter ønsker kunnskap om.

Referanser

- Anderssen, N., Eggebø, H., Stubberud, E. & Holmelid, Ø. (2021). Seksuell orientering, kjønnsmangfold og levekår. Resultater fra spørreundersøkelsen 2020. Hentet fra: https://www2.bufo.no/globalassets/global/nbbf/kjonn_identitet/seksuell_orientering_kjønns_mangfold_og_levekar_resultater_fra_sporreundersokelsen_2020.pdf
- Brinkmann, S. & Kvale, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (Tredje. utg.). Oslo: Gyldendal
- Akademisk
- Eie, Sommerset og Olsen (2021, 13. mars). Ble undervist om kjønnet «hen» – tok barna ut av skolen. NRK Sørlandet.
- Fellesforbundet. (2019). *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*. FO. <https://www.fo.no/getfile.php/1324847-1580893260/Bilder/FO%20mener/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf>
- Foreldreoppøpet (2022). Foreldreoppøp 2022 - Vern våre barn mot kjønnsforvirrende undervisning. Hentet 07.09.2023 fra www.foreldreoppo2022.no
- Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanning, trinn 1-7. (2016). *Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanning for trinn 1-7* (LOV-2005-04-01-15-§3-2). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-06-07-860>
- Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanning, trinn 5-10. (2016). *Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanning for trinn 5-10* (LOV-2005-04-01-15-§3-2). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-06-07-861>
- Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning. (2019). *Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning* (LOV-2005-04-01-15-§3-2). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2019-03-15-409>
- Giertsen, Merethe (2019). Heteronormativity Prevails: A Study of Sexuality in Norwegian Social Work Bachelor Programs, *Journal of Social Work Education*, 55:1, 89-101, DOI: 10.1080/10437797.2018.1498415
- Svendsen, S. H. B. (2022). Hva vil foreldrene si? Kjærlighetens pedagogikk som alternativ til bekymring i undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold, i Goldschmidt-Gjerløw, B., Eriksen, B. G. & Jore, M. (Red), *Kontroversielle, emosjonelle og sensitive tema i skolen*. Universitetsforlaget.
- Svendsen, S. H. Bang, Stubberud, E. & Djupedal, E. F. (2018). Skeive ungdommers identitetsarbeid: SKAM etter homotoleransen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, Årgang 42, nr. 3-2018, s. 162–183. Universitetsforlaget. <http://hdl.handle.net/11250/2561852>

International Federation of Social Workers. (2014). *Global Definition of Social Work*. IFSW. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

Kunnskapsdepartementet. (2020). Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=nob>

Likestillings- og diskrimineringsombudet. (u.å.). *Arbeidsgivers aktivitet- og redegjørelsesplikt*. LDO. <https://www.ldo.no/jobbe-for-likestilling/i-arbeidslivet/Aktivitets-og-redegjorelsesplikten/>

Likestillings- og diskrimineringsombudet. (u.å.). *Likestillingsplikt for offentlig sektor (LOS-plikten)*. LDO. <https://www.ldo.no/jobbe-for-likestilling/utenfor-arbeidslivet/>

Paulsen, V., Svendsen, S., Tøndel, G., Kaasbøll, J., Ådnanes, M., Thaulow, K. & Midtgård, T. (2020). *Skeive barn og unge i barnevernet. En studie av barnevernets praksis og tilnærminger*. (ISBN 978-82-7570-619-3). NTNU Samfunnsforskning & SINTEF.

Stokke, M., Lundhaug, K., Hammeren, G., Solberg, A. & Steinsland, V. (2018). Skeives levekår i Agder. En kvantitativ og kvalitativ kartlegging (2018/10). Hentet fra: https://www.ostforsk.no/wp-content/uploads/2018/09/201810_Skeives_levek%C3%A5r_i_Agder-1.pdf

Stubberud, E., Aarbakke, M. H., Svendsen, S. H. B., Johannesen, N. & Hammeren, G. R. (2017). Styrking av seksualitetsundervisning i skolen - En evalueringsrapport om bruken av seksualitetsundervisningsopplegget "Uke 6". *Forlaget Nora*. Hentet fra: <http://hdl.handle.net/11250/2566652>

Svendsen, S.B., Stubberud, E. & Djupedal, E.F. (2018). Skeive ungdommers identitetsarbeid: SKAM etter homotoleransen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Universitetsforlaget. Årgang 42, nr. 3-2018, s. 162–183. URL: <http://hdl.handle.net/11250/2561852>

Universitetet i Agder (2021). Handlingsplan - Likestilling, inkludering og mangfold. <https://www.uia.no/om-uia/likestilling-inkludering-og-mangfold-paa-uia/handlingsplaner-og-rapporter>

Utdanningsdirektoratet. (2020). Læreplan i engelsk (ENG01-04). Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/eng01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv3?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet. (2020). Læreplan i KRLE (RLE01-03). Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/rle01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv177?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet. (2020). Læreplan i naturfag (NAT01-04). Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/nat01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv81?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet. (2020). Læreplan i norsk (NOR01-06). Hentet fra:
<https://www.udir.no/lk20/nor01-06/kompetansemaal-og-vurdering/kv116?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet. (2020). Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04). Hentet fra:
<https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv148?lang=nob>

Vedlegg:

Vedlegg 1. Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet Kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold i undervisning ved Universitetet i Agder?

Dette er en forespørsel om å delta i et forskningsprosjekt som utforsker hvordan utvalgte profesjonsutdanninger ved Universitetet i Agder (UiA) innlemmer kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold i undervisning og/eller pensum. I dette samtykkeskrivet finner du informasjon om formålet med prosjektet og hva en eventuell deltagelse vil innebære for deg.

Formål

Vi ønsker å gjennomføre intervju med ansatte som er med i planleggingen, utformingen og/eller gjennomføringen av undervisning ved tre utvalgte profesjonsstudier ved UiA. Formålet med intervjustudien er å lære mer om hvordan ansatte innlemmer kunnskap om seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet i undervisning og/eller pensum - og i forlengelsen av dette, hva studenter lærer om kjønns- og seksualitetsmangfold ved UiA. Erfaringene fra intervjustudien vil oppsummeres i en rapport som lanseres i løpet av våren 2023.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Kompetanseenheten for kjønns- og seksualitetsmangfold ved Senter for likestilling ved Universitetet i Agder, representert ved seniorrådgiver Elanor Halvorsen Brendmo, i samarbeid med NORCE – Norwegian Research Center, representert ved forsker II Helga Birgit Bjørnara.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får denne forespørselen fordi du er involvert i utvikling, planlegging og/eller gjennomføring av undervisning ved en eller flere profesjonsutdanninger ved Universitetet i Agder. Vi vil til sammen intervju 24 personer fra tre ulike profesjonsutdanninger ved UiA. I sammensetningen av intervjuobjekter har vi forsøkt å inkludere personer av ulike kjønn, aldre, fagbakgrunner, roller og fartstid i institusjonen.

Hva innebærer det for deg å delta?

Om du velger å delta i studien innebærer det at du deler dine erfaringer og tanker i et intervju, som vi regner med vil ta omtrent 1 time. Samtalen vil tas opp med båndopptaker.

Det er frivillig å delta

Det er helt frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Det gjør du ved å ta kontakt skriftlig eller muntlig med prosjektansvarlige (kontaklinformasjon er lagt ved i dette informasjonsskrivet). Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har beskrevet i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. De som vil ha tilgang til opplysningene er Elanor Halvorsen Brendmo fra Kompetanseenheten for kjønns- og seksualitetsmangfold (undertegnet) og Helga Birgit Bjørnara fra NORCE (undertegnet).

Intervjuet vil tas opp på bånd og transkribert. Transkribering vil skje kort tid etter lydopptak og lydopptak slettes så snart transkripsjon er fullført. Det transkriberte intervjuet vil ikke

inneholde navn eller andre direkte gjenkjennbare opplysninger om deltakeren. Koblingen mellom deltaker og det transkriberte intervjuet vil lagres på en kodeliste som oppbevares separat fra datamaterialet.

I transkripsjoner, og rapporten basert på denne intervjustudien, vil vi anonymisere deltakerne, slik at det ikke vil være mulig å spore opplysningene tilbake til deg.

Prosjektet skal etter planen avsluttes innen utgangen av 2023. Alle personopplysninger vil da slettes.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. Personverntjenester i Sikt har vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Har du noen spørsmål?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Seniorrådgiver ved Kompetanseenheten for kjønns- og seksualitetsmangfold, Elanor Halvorsen Brendmo:

Epost: elanor.brendmo@uia.no
Telefon: +47 97 14 44 12

Personvernombud ved Universitetet i Agder, Trond Hauso:

Epost: Personvernombud@uia.no
Telefon: +47 93 60 16 25

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester i Sikt sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med: Personverntjenester på e-post (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: +47 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Elanor Halvorsen Brendmo og Helga Birgit Bjørnara

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold i undervisning ved Universitetet i Agder». Jeg samtykker til å delta i intervju med lydopptak. Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet avsluttes 31.12.23.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2. Intervjuguide

Intervjuguide

Forståelse av kjønns- og seksualitetsmangfold

- Hva tenker du når jeg sier kjønnsmangfold?
- Hva tenker du når jeg sier seksuelt mangfold?

Relevans i egen undervisning

- Arbeider du med tematikken kjønns- og seksualitetsmangfold i dine fag? Hvordan ser denne undervisningen eventuelt ut?
- Hvilke mangfoldsperspektiv er viktig for deg å innlemme i din undervisning?
- På hvilken måte er kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold relevant innenfor ditt fagfelt?
- Finnes det noen utfordringer eller barrierer mot å styrke undervisningen på kjønns- og seksualitetsmangfold? Enten i din profesjon eller ved din arbeidsplass?
 - Hvilke tiltak kan styrke undervisningen på kjønns- og seksualitetsmangfold?
- Kjønns- og seksualitetsmangfold (og kanskje særlig kjønnsmangfold) regnes av flere inn under kontroversielle, emosjonelle og sensitive tema. Er tematikken oppe til diskusjon i ditt kollegium, altså, hvorvidt det skal undervises om tematikken eller hvordan man på best mulig måte kan undervise om kjønns- og seksualitetsmangfold?

Studenters reaksjoner på undervisning

Dersom du underviser om kjønns- og seksualitetsmangfold:

- Hvordan opplever du at studentene tar imot undervisning på kjønns- og seksualitetsmangfold?
- Har du opplevd at undervisning om mangfold har medført utfordringer eller ubehag for deg eller for noen av studentene?
 - Hvordan håndterte du i så fall denne situasjonen?
 - Hvordan mener du at en situasjon hvor det blir vanskelig eller ubehagelig å undervise bør håndteres?

Undervisningsmateriell/ressurser

- Hvilke ressurser/bøker/artikler benyttes i undervisning om kjønns- og seksualitetsmangfold?
 - Er seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk dimensjoner som nevnes eksplisitt i disse ressursene?
 - Hvordan opplever du at de lærebøkene/materialet du har tilgang til forholder seg til kjønns- og seksualitetsmangfold?
 - Er det noe litteratur/ressurser du opplever at mangler på tematikken? I så fall, hva?

Inkludering og mangfold i undervisning mer generelt

- UiA har i sin handlingsplan «Likestilling, inkludering og mangfold» et tiltak for å: «Sørge for at relevante utdanninger (f.eks. lærerutdanningen, folkehelseutdanningene og studieprogrammer som utdanner ledere) tilfører studentene tilstrekkelig kunnskap og forståelse for LHBTIQ-personers levekår og rettigheter». I hvilken grad føler du at profesjonsutdanningen du er tilknyttet tilfører studenter tilstrekkelig kunnskap på tematikken?

